

УДК 339.56:631.82

А. В. Клименко,
к. е. н, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Уманський національний університет садівництва

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА СВІТОВОГО РИНКУ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ

У статті досліджуються загальні закономірності, що визначають конкурентні позиції, та специфічні особливості, які притаманні розвитку світового ринку мінеральних добрив. Виявлено проблеми функціонування українських виробників мінеральних добрив на світових товарних ринках та запропоновано шляхи їх вирішення.

General conformities to law, which determine competition positions, and specific features, are probed in the article, what inherent world market of mineral fertilizers development. Found out the problems of functioning of the Ukrainian producers of mineral fertilizers on world commodity markets and the ways of their decision are offered.

Ключові слова: зовнішньоторговельна діяльність, експортно-імпортні операції, міжнародна конкурентна позиція, світовий ринок мінеральних добрив, глобальні та регіональні товарні ринки.

Keywords: foreign trade activity, export-import operations, international competition position, world market of mineral fertilizers, global and regional commodity markets.

ВСТУП

Вихід України на світові товарні ринки, що розпочався разом з отриманням країною політичної незалежності, та її перетворення на одного з провідних у світі експортерів продукції хімічної промисловості ще не означає, що українські підприємства-виробники такої продукції володіють незаперечними конкурентними перевагами, які мають характер сталих та довгострокових. Торговельні обмеження, вказують на певні побоювання імпортерів отримати в особі українських виробників вагомих конкурентів, проте, з іншого боку, свідчать про невміння українських підприємств захищати свої конкурентні позиції, здійснювати їх згідно до вимог світових ринків. Вміння закріпитися на ринку і розширювати вплив на нові ніші без зменшення раніше завойованої частки ринку не властиве нашим виробникам. Цей факт можна пояснити тим, що вітчизняні підприємства не вміють досконало володіти сучасним арсеналом науково обґрунтованих методів ведення конкурентної боротьби.

Дослідження різних аспектів функціонування світового та вітчизняного ринку мінеральних добрив здійснювали вчені: Ю.А. Забелешинський, Н.С. Корогодов, Є.І. Ципіна, В.В. Сметана, А.М. Хариков, Ю.В. Макогон, А.Б. Яценко, Н.І. Губатенко, А.М. Рябчин, Є.А. Савченко та інші. Але окремі теоретичні аспекти цієї проблеми потребують ґрунтовного опрацювання. Тому метою цієї робо-

ти є аналіз функціонування ринку мінеральних добрив та знаходження шляхів вирішення проблеми організації підприємств на вітчизняному та світовому товарному ринку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою наукового дослідження, викладеного в статті, є обґрунтування необхідності проведення моніторингу світового ринку мінеральних добрив та представлення ситуації, що склалася на ринку України.

РЕЗУЛЬТАТИ РОБОТИ

Головною тенденцією розвитку світової економіки є зростання обсягів і розмаїтості світогосподарських зв'язків, що супроводжується посиленням економічної взаємозалежності країн світу та глобалізацією. Світовий ринок мінеральних добрив внаслідок специфіки об'єкта торгівлі розвивається як сукупність регіональних ринків [1].

Сучасний світовий ринок мінеральних добрив функціонує як сукупність 10 регіональних ринків: Західної та Східної Європи, СНД (включаючи всі країни колишнього СРСР), Північної та Латинської Америки, Африки, Середнього Сходу (включаючи Єгипет), Азії (Афганістан, Бангладеш, М'янма, Індія, Індонезія, Японія, Південна Корея, Малайзія, Пакистан, Таїланд), Східної Азії (Китай, Північна Корея, В'єтнам) та Океанії (Австралія, Нова Зеландія) [4].

Ринок мінеральних добрив формується на основі виробництва азотних, калійних та фосфорних добрив. Ситуація на даних ринках, за наявності певних загальних рис, різниться, насамперед, залежно від ролі, яку вони відіграють у живленні сільськогосподарських культур, та від самого процесу виробництва добрив [1].

Структура виробництва мінеральних добрив в Україні має такий вигляд: домінують азотні добрива — карбомід і аміачна селітра — 68 і 27%, серед фосфорних добрив першість посідає гранулований суперфосфат, серед комплексних добрив — амофос і діамфос (26 і 73%), серед калійних — сульфат калію, калімагnezія і каїніт (відповідно 40, 32 і 28%) [3].

Функціонування світового ринку аміаку характеризується певними особливостями. Аміак виробляють майже у 80 країнах світу, більшість аміачних виробництв розташована в таких регіонах: Північна Америка (25%), Китай (22%), СНД (21%), Південна Азія (12%), Західна Європа (9%), Близький Схід (7%), Східна Європа (6%), Індонезія і Японія (4%), Мексика і країни Карибського басейну (включаючи Венесуелу) (3%). Прискореними темпами виробництво аміаку розвивається в районах з дешевим природним газом, таких як Латинська Америка (Венесуела — 600 т/добу), Близький і Середній Схід (Єгипет — 400 т/добу, Саудівська Аравія — 271 т/добу). Світове споживання аміаку знаходиться на рівні 107 млн т/рік. Його структура, за даними англійської консультативної фірми "Chem Systems", має такий вигляд: виробництво карбаміду — 54%; аміачної селітри — 16%; інших хімікатів — 30%. Основними експортерами аміаку є Росія, Україна, Тринідад і Тобаго, основними імпортерами — США та країни Західної Європи [2].

За даними експертів, світовий ринок аміаку перебуває в стані нерівноваги. Вона спричинена надвиробництвом продукту, яке не зменшується, а нерівномірно зростає. Згідно з прогнозом компанії "D.H.Lauriente Consultanis", потужності виробництва аміаку у Венесуелі зростуть на 135% (до 1,7 млн т). У регіоні Близького і Середнього Сходу найбільше високі темпи приросту потужностей будуть спостерігатися в Іраку, Омані, Південно-Східній Азії — в Індонезії. В Австралії німецька фірма "Krupp Unde" через свою місцеву філію веде будівництво заводу аміаку потужністю 180 тис. т/рік для компанії "Queensland Nitrates". З іншого боку, у зв'язку із значною часткою застарілих потужностей, немає підстав очікувати помітного приросту потужностей у Канаді, США, Японії, країнах Центральної та Східної Європи. У цілому, частка застарілого обладнання у світі складає 35%, в тому числі: в Західній Європі — 49%; Північній Америці — 50%; Центральній Європі — 62%; країнах Карибського басейну — 23%; Близького Сходу — 20%; Південної Азії — 25%; Півден-

но-Східної Азії — 26%; колишнього СРСР — 40%; в інших регіонах — 44% [1, 2].

Провідну роль на ринку продавців аміаку відіграють країни СНД. Однак за останні роки в даному регіоні не було збудовано жодного сучасного агрегату виробництва аміаку. Всього на території колишнього СРСР побудовані 44 аміачних агрегати третього покоління потужністю 1360—1420 т/добу [3].

Найважливішим показником технічного рівня агрегатів є споживання енергії на тонну продукту, оскільки частка вартості енергоресурсів у собівартості аміаку досягає 80%. Для галузі хімічної промисловості країн СНД характерне зниження середньорічного використання проектною потужності аміачних агрегатів. Особливо велике падіння показника використання проектною потужності спостерігається для аміачних агрегатів, розташованих на підприємствах, що орієнтовані на виробництво добрив для внутрішнього споживання. Підприємства, що здійснюють експортні поставки аміаку і добрив, виявляють слабшу тенденцію зниження показника використання проектною потужності й абсолютного спаду випуску продукції [1].

Позиції інших регіональних виробників аміаку такі:

- значними виробниками аміаку можуть стати Китай, США та Індія;
- країни Центральної і Східної Європи будуть зменшувати обсяги виробництва;
- західноєвропейське виробництво аміаку залишиться стабільним;
- стрімко зростатиме вплив Тринідаду і Тобаго, країн Близького і Середнього Сходу. Ця ситуація, на думку фахівців з Міжнародної Асоціації виробників добрив (IFA), буде мати довгострокову тенденцію [2].

Світовий ринок карбаміду характеризується сталими темпами росту. За даними IFA, світове виробництво даного виду добрив становить 105,8 млн т (або 48,657,4 тис.т у перерахунку на 100% азоту). Найбільшими продуцентами є країни Азії, Північної Америки та Середнього Сходу. Найменше карбаміду виробляється в Африці, Центральній Європі та Латинській Америці.

Пропозиція карбаміду на світовому ринку останнім часом істотно перевищує попит. Аргентинська компанія Profertil планує ввести в експлуатацію новий завод з виробництва гранульованого карбаміду річною потужністю 1,1 млн т, а венесуельська фірма Firtinitro — потужністю 1,45 млн т. Також значне збільшення потужностей очікується у країнах Близького і Середнього Сходу (зокрема, катарською компанією Qafco і кувейтською PIC) [1].

Виробництво аміачної селітри у світі нестабільне. Регіональний розподіл виробництва сьогодні має тенденцію до концентрації пропозиції в

країнах Західної Європи, колишнього СРСР, Північній Америці і Східній Європі (79% світового виробництва). США є найбільшим виробником і споживачем аміачної селітри, яку використовують для виробництва карбомідо-аміачної суміші (КАС) [21]. Росія займає другу позицію із виробництва (1,9 млн т) та експорту (940 тис. т) аміачної селітри. До потужних виробників і одночасно експортерів відносяться також Нідерланди, Бельгія, Польща, Україна [4].

Основними виробниками аміачних добрив в Україні є: Горлівське ВАТ "Концерн "Стирол", Черкаське ВАТ "Азот", ВАТ "Дніпроазот", Севе-родонецьке ДП "Об'єднання "Азот", Одеський державний припортовий завод і ВАТ "Рівнеазот". Їх загальна потужність виробництва складає понад 3 млн т добрив на рік у перерахунку на поживну речовину. Стабільно лідируюче положення за обсягом виробництва займає Горлівське ВАТ "Концерн "Стирол".

Українські підприємства експортують аміачні добрива в Європу, Азію, Африку, Америку. Річний темп росту обсягів виробництва карбоміду складає 110%, аміачної селітри — 113%, КАС — 114%, натрієвої селітри — 154%, сульфату амонію — 152% [3].

На світовому ринку фосфорних добрив кон'юнктура визначається ситуацією в країнах СНД та Північній Африці; цінами на діаммонійфосфат; урядовими субсидіями в Індії. В цілому, ринок є досить стабільним і збалансованим, проте існує диференціація на регіональних ринках. За останні 15 років промислове виробництво добрив у Західній Європі, зазнавши значної реструктуризації, що призвела до остаточного закриття 33% регіональних потужностей, зберігши потужність лише у 3,5 млн т на рік, опинилося у досить складному становищі з точки зору конкурентоздатності й фінансової стабільності [2].

Американський ринок фосфорних добрив характеризується незначним зростанням пропозиції. Необхідність контролювати запаси сировини змушує виробників знижувати обсяги виробництва фосфоритів. За прогнозами, очікується зниження американського експорту. У Мексиці очікується збільшення виробництва фосфорної сировини, однак воно не призведе до суттєвого зростання експорту, оскільки відповідає стратегії розвитку імпортозаміщення.

В Африці виробництво фосфоритів сконцентровано в Марокко, Тунісі, Алжирі, Сенегалі та Того. За рахунок конкурентних переваг добрив, вироблених у Марокко та Алжирі, експортні поставки мають невелику тенденцію до зростання. Унаслідок зниження резервів родовища Keur Mor Fall відбувається скорочення обсягів експорту із Сенегалу [1].

Основними виробниками фосфорних добрив у регіоні "Близький та Середній Схід, Азія" виступають Ізраїль, Йорданія та Китай. Найбільш сталі конкурентні позиції обіймає Китай (виробництво

фосфорної сировини складає приблизно 27 млн т, обсяги експорту — понад 2 млн т). Основними споживачами китайського продукту є Корея, Філіппіни і Японія. Китай також експортує жовтий фосфор до Західної Європи.

Експорт фосфорної сировини країнами СНД становить близько 4 млн т. Основним експортером є Росія де виробляють понад 10 млн т фосфорної сировини [2].

Сектор фосфорних добрив України зорієнтований на експортні поставки приблизно на 80% виробництва. Вітчизняне виробництво фосфорних добрив представлено потужностями 1,3 млн т (100% P_2O_5), середньорічний їх обсяг складав 1,284 млн т (100% P_2O_5). Однак реальні річні обсяги виробництва фосфорних добрив є істотно меншими: впродовж останніх років вони не перевищували 200—295 тис.т (100% P_2O_5). Середньорічний рівень завантаження потужностей знизився до 18—22%. Основними виробниками фосфорних добрив є ВАТ "Сумихімпром", ВАТ "Рівнеазот", Кримська ДАК "Титан", Вінницьке ДП "ВО Хімпром", Роздольське ДГХП "Сірка", Придніпровський хімзавод. Найбільшим виробником фосфорних добрив є ВАТ "Сумихімпром". На його частку припадає 46,6% вітчизняного виробництва. Друге місце посідає ВАТ "Рівнеазот" із часткою у 35,9%. Тобто виробництво фосфорних добрив в Україні монополізоване двома виробниками, їх частка становить 82,5% [2; 3].

Основними калійними добривами у світі є хлористий калій (90 % частка в загальному обсязі виробництва) і сульфат калію (5%). Важлива риса ринку калійних добрив — прагнення найбільш великих компаній контролювати ринок шляхом скорочення поставок (здійснюється контроль запасів на складах за рахунок регулювання виробництва), внаслідок чого обсяги світового виробництва стали перевищувати обсяги споживання на 1,2 млн т.

Понад 75% світового виробництва калійних добрив припадає на Росію, Білорусь, Німеччину та Канаду [1].

У Західній Європі основним виробником калійних добрив є Німеччина, із потужністю підприємств 6,0 млн т./рік. Левова частка видобутку і виробництва калійних добрив належить фірмам "Kali and Salz" та "Zielits". Протягом останніх років на німецьких підприємствах ведеться модернізація виробництва в напрямі диверсифікації продукції, підвищення потужності підприємства при одночасній оптимізації енерговитрат і поліпшенні інфраструктури. Процес модернізації (через витратність) негативно вплинув на конкурентні переваги виробників калійних добрив. Стабільність обсягів виробництва калійних добрив забезпечує Іспанія та Великобританія, незважаючи на те, що внутрішній попит у країнах невисокий.

Основними виробниками калійних добрив у Центральній Європі є Польща, Румунія, Югосла-

вія, які мають незначні потужності виробництва [2; 4].

Невеликі обсяги із виробництва калійних добрив характерні для Азійсько-Тихоокеанського регіону. В Японії виробляють близько 400—450 тис.т/рік. Потужності південнокорейських виробників калійних добрив складають 250 тис.т/рік. У Китаї попит на калійних добрив перевищує їхнє виробництво і, незважаючи на збільшення виробничих потужностей, країна не може цілком задовольнити зростаючі потреби в сульфаті калію і складних добривах, що містять калій.

У країнах африканського регіону єдиним виробником калійних добрив є Південно-Африканська республіка, яка має потужності по виробництву складних NPK-добрив. Регіон Близького і Середнього Сходу планує розширити виробничий потенціал калійних добрив, за рахунок підвищення виробничих потужностей лідируючої компанії "Arab Potash Co" у Йорданії. Виробничий сектор калійних добрив Ізраїлю характеризується стабільністю [1].

Український ринок калійних добрив сьогодні імпортозалежний, про що свідчать показники експортно-імпортних операцій у відповідних ринкових сегментах. Основні постачальники — Білорусь, Росія, Німеччина, Іспанія. Понад 60 % імпортного хлористого калію використовується як сировина і спрямовується на виробництво сульфату калію, калієвої селітри і тукоsumішей [3].

У цілому, розвиток вітчизняного ринку мінеральних добрив стримує відсутність відповідної фінансово-матеріальної бази; кадровий персонал не готовий до копіювання західних моделей, недосконалість відповідних національно-державних умов та законодавчої бази. Тому вітчизняний ринок мінеральних добрив, з метою нарощування виробництва та експорту продукції, потребує реорганізації основних видів діяльності (позитивної зміни кількісно-якісних параметрів маркетингової діяльності, сфери виробництва та зв'язків з постачальниками сировини, транспортної діяльності та сфери збуту), а також інтенсивного розвитку додаткових видів діяльності (розвитку експортоорієнтованих фінансових послуг, внутрікорпоративної інтеграції та міжкорпоративного співробітництва, створення і активного використання торгової марки). Такий підхід до реорганізації галузі означатиме використання науково обґрунтованої конкурентної стратегії, яка реалізується у свідомому формуванні міжнародної конкуренції.

ВИСНОВКИ

Отже, ринок мінеральних добрив є важливою сферою економіки. В умовах глобалізації й росту світового попиту на продукцію рослинництва й тваринництва, збільшення прибутків від сільськогосподарського виробництва створюються передумови для підвищення рівня поживання мінеральних добрив.

Для світової промисловості мінеральних добрив характерний ряд особливостей: пряма залежність виробництва від доступності й регулярності постачань сировини: природного газу, вугілля, нафти (для виробництва азотних добрив), фосфатів (для виробництва фосфорних добрив) і калійних солей (для виробництва калійних добрив); капіталомістке виробництво; концентрація виробництв поблизу джерел сировини (наприклад, підприємства з виробництва калійних добрив) або ринків збуту; тенденція будівництва підприємств із великою одиничною потужністю з метою зниження собівартості виробництва на одиницю готової продукції; значна частка експорту в обсязі загальносвітового виробництва мінеральних добрив (хлористий калій — близько 80%, фосфорні добрива (моноамонійфосфат і діамонійфосфат) — більш 40%, аміачна селітра — більш 25%, карбомід — близько 23%) внаслідок нерівномірного географічного розподілу природних ресурсів у країнах і регіонах світу.

Український ринок мінеральних добрив розвивається здебільшого за рахунок експорту. Україна є одним із провідних світових експортерів азотних добрив. Для виходу із кризи української хімічної галузі необхідна законодавча підтримка заводів та спланована державна політика, лобіювання інтересів України в країнах ЄС, Азії та Латинської Америки, усунення антидемпінгових обмежень, залучення інвестицій у галузь, зняття обмежень доступу до сировини, припинення давальницьких схем роботи, побудова вертикально інтегрованих хімічних холдингів із виробництва, дистрибуції та експорту, активізація енергоефективних заходів та сприяння механізмам Кіотського протоколу, а також державна підтримка унаслідок введення вимог REACH.

Література:

1. Мировой рынок минеральных удобрений: Монография / Макогон Ю.В., Яценко А.Б., Губащенко Н.И., Рябчин А.М., Савченко Э.А., Пивонов М.Ю., Аксельрод М.В. Под ред. Макогона Ю.В. — Донецк: 2008. — 450 с.
 2. www.fertilizer.org — Всемирная ассоциация удобрений (IFA).
 3. Янковский Н.А. Перспективы украинских производителей на мировом рынке минеральных удобрений / Н.А. Янковский // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. — Донецк: ДонНУ, 2008. — С. 58—69.
 4. Сметана В. Світовий ринок мінеральних добрив: реалізація конкурентних переваг виробників / В. Сметана // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка (Серія "Економіка"). — К.: ВПЦ "Київський університет", 2001. — Вип. 50. — С. 73—75.
- Стаття надійшла до редакції 20.12.2010 р.